SELÇUKTÜRKİYAT

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF STUDIES IN TURCOLOGY

Yıl / Year: 28 Sayı / Issue: 54 Nisan / April 2022 e-ISSN 2458-9071

SELÇUKTÜRKİYAT
Nisan / April 2022; (54): 45-62
e-ISSN 2458-9071

MOĞOL İSTİLÂSI SÜRECİNDE KÜBREVÎ BİR DERVİŞ: NECMEDDÎN-İ DÂYE'NİN GÖZÜYLE ORTAÇAĞ ANADOLU'SUNA DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER

A KUBREVI DERWISH DURING THE MONGOLIAN INVASION: SOME EVALUATIONS ON MEDIEVAL ANATOLIA FROM NECMEDDÎN-İ DÂYE'S EYES

Eyyüp YILMAZ*

Öz

Orta Asya'dan gelen bir kasırga gibi önlerine çıkan devletleri ve son derece gelişmiş şehirleri harap eden Moğol istilâsı nedeniyle yaşanan göçlerin Anadolu sûfiliği üzerinde de oldukça etkili olduğuna dair genel değerlendirmelere rağmen bu sürecin nasıl gerçekleştiği henüz aydınlatılmış değildir. İstilâ hareketiyle birlikte Anadolu'ya hangi şeyh ve dervişlerin geldiği sorusu da kesin bir cevaba kavuşmamıştır. Ayrıca Anadolu'nun dinî-tasavvufî çehresini değiştiren zümrelerin bu coğrafyada nasıl bir iktidar, toplum ve tasavvuf yapısıyla karşılaştıkları da cevap bekleyen bir diğer soru olarak önümüzde durmaktadır. Mezkûr sorulara bazı cevaplar aranan bu çalışmada, Necmeddîn-i Dâye'nin hayatı ve Anadolu hikâyesi merkeze alınmıştır. Zira istilâ sürecini tecrübe eden Kübrevî derviş, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a sunduğu Mirsâdü'l-İbâd adlı eserinde Moğollar zamanında neler yaşadığını, Anadolu'ya neden göç ettiğini, göç esnasında hangi güzergâhtan geçtiğini nakletmesi bakımından müstesna bir konuma sahiptir. Onun bu konumunu perçinleyen bir diğer husus ise Anadolu'nun dinî-tasavvufî hayatına dair bazı değerlendirmelerde bulunmasıdır. Yeni bir yaşamın idamesi için geldiği Selçuklu Anadolu'sundan bir süre sonra ayrılan Necmeddîn-i Dâye, Mermûzât-ı Esedî adlı eserini ise Erzincan hâkimi Alâeddin Dâvudşah'a sunmuştur. Bu eserinde geçen betimleyici ifadeler her ne kadar şahsî mülahazalar olsa da bir dervişin nazarından Ortaçağ Anadolu'sunda oluşan mezkûr yapıyı anlamamıza katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla onun bu hususta bizlere aktarmış olduğu her bir satır ayrı bir önem taşımaktadır. Ancak buna rağmen Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu hikâyesine dair bazı hususlar karanlıkta kalmaktadır. Bu çalışmada çağdaş ve modern araştırmaların yanı sıra kültür tarihi kaynakları addedilen menâkıbnâmelerden hareketle hikâyenin cevap bekleyen bazı yönleri de aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler
Moğol İstilâsı, Necmeddîn-i Dâye, Anadolu, Şeyh ve Dervişler, Göç

Keywords
Mongolian Invasions, Necmeddîn-i Dâye, Anatolia, Sheikhs and Derwishes, Migration

** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*
eyyupyilmaz@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9429-4844
Trabzon/TÜRKİYE

Abstract

Despite the general evaluations that the migrations caused by the Mongolian destruction of the towns, cities and states had become very influential on the Anatolian sufism, the thorough investigation of this process has not been adequately elucidated upon. In the same regard, the question of which sheikhs and derwishes found their way to Anatolia from Central Asia as a result of the Mongolian invasions has not been decidedly answered. Another issue waiting for a comprehensive analysis is what kind of the power, society and tasawwuf

Gönderim Tarihi: *26/08/2021*
Kabul Tarihi: *26/03/2022*

structure that these sheikhs and derwishes encountered and how these groups transformed the religious and sufi aspects of the society. This study seeks the answers to the questions and issues above by taking Kübrevi derwish Necmeddîn-i Daye's life and Anatolian adventure into consideration. In his work titled Mirsâdü'l-İbâd dedicated to the Seljukid ruler Alaeddin Keykubad, Daye narrated what he experienced during the Mongols period, why he migrated to Anatolia, and which route he passed during the migration. In this respect, his accounts are distinctive. Another aspect that underlines his peculiarity as a source is that his accounts reveal some significant elaborations on the Anatolian sufi life. In another work titled Mermûzât-ı Esedî, and dedicated to the sovereign of Erzincan Alaeedin Davudşah, Daye told the story of why he left Anatolia where he came to start a new life. Although his descriptions of the events and the situations in this work were subjective in some aspects, they contribute to our understanding of the aforementioned structures in Medieval Anatolia from the perspective of a derwish. In this sense, every line in the scope of this subject he revealed carries significance distinctively. In this study, in addition to contemporary and modern research, some aspects of the story that are waiting for an answer were tried to be clarified, based on menakbnames considered as the sources of cultural history.

GİRİŞ

Künyesi Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (Ö. 654/1256) olarak zikredilen Necmeddîn-i Dâye (Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 12; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 15; Okuyan, 2006, s. 496), Moğol istilâsı nedeniyle Anadolu'ya göç etmiş muhâcir şeyhlerden biridir (Necmuddîn-i Dâye, 2013, s. 9). İstilâ sürecini tecrübe eden Necmeddîn-i Dâye, kaleme aldığı *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserinde Anadolu'ya neden göç ettiğini, göç esnasında hangi güzergâhtan geçtiğini nakletmesi bakımından müstesna bir konuma sahiptir. Necmeddîn-i Dâye'nin, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (1249-1254)'a sunduğu eserinde Ortaçağ Anadolu'sunun dinî-tasavvufî hayatına dair son derece önem arz eden bazı mülahazalarda bulunması ise mezkûr konumunu perçinlemektedir. Zira bu dönemde gerçekleşen göçleri ve bu göçlerle birlikte Anadolu'da oluşan yapıyı anlamamıza katkı sağlayacak bilgileri bir dervişin gözünden okumak oldukça nadir rastlanılan bir durumdur. Dolayısıyla onun bu hususta bizlere aktarmış olduğu her bir satır ayrı bir önem taşımaktadır.

Necmeddîn-i Dâye'nin bu coğrafyaya dair düşüncelerini zikretmeden önce Ortaçağ'da meydana gelen göçlerin genel bir çerçevesini çizmek gerekmektedir. Nitekim bu dönemde Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasını yahut Anadolu'da dinî-tasavvufî zümrelerin toplumsal zeminini tarihsel gerçekliğe uygun olarak anlayabilmesi için bu göçlerin genel muhtevası bilinmelidir (Ayas, 2012, s. 27-43).

Anadolu'ya yapılan ve içerisinde birçok meşakkati barındıran göç dalgaları genel bir tasnifle üç döneme ayrılmaktadır. Türkmenler'in keşif amacıyla gerçekleştirdiği birinci göç dalgası "arayış" olarak ifade edilmiştir (Şeker, 2011, s. 78; Sevim, 2014, s. 33-43; Ayrıntılı bilgi için bkz: Abû'l-Farac, 1987, s. 293; Kazvinî, 2018, s. 343-345; Beyhakî, 2019, s. 537-554). 1071 yılında Malazgirt'te Bizans'a karşı zaferle sonuçlanan savaşın akabinde yaşanan ikinci göç dalgasının muhtevası değişmiş ve "yurt tutuş" amacına dönüşmüştür. "Entelektüel göçlerle Anadolu'nun kültürel bakımdan Türkleşmesi ve Müslümanlaşması" ise üçüncü dalgada gerçekleşmiştir (Şeker, 2011, s. 78; Ayrıca bkz: Ashtor, 1976, s. 251; Lapıdus, 1984, s. 11-16; Turan, 2014, s. 58-75; Sümer, 2016, s. 159-174; Togan, 2019, s. 161-193). Son dalgada insanları harekete geçiren en önemli nedenlerden biri de bu çalışmanın merkezinde yer alan Moğol istilâsı olmuştur (Yılmaz, 2015).

Moğol istilâsıyla birlikte muhtelif coğrafyaların tasavvufî birikiminin Anadolu'ya taşındığını söylemek mümkündür (Taşğın ve Atay, 2019, s. 153-184; Göçerlerin tertip ve düzeni için bkz: Taşğın, 2020, s. 7-16). Ancak Ortaçağ Anadolu'sunun dinî-tasavvufî hayatını sadece Moğol istilâsıyla birlikte yaşanan göç hareketleriyle açıklamak yeterli değildir. Nitekim oldukça geniş mekân ve zaman boyutlarına sahip olan Anadolu tasavvufunun kökenlerini izah edebilmek için bakış açımızı olabildiğince genişleterek Orta Asya dâhil olmak üzere Orta Doğu, Endülüs ve Balkan coğrafyasını da hesaba katmak durumundayız. Böylece Anadolu'nun bir yandan Mâverâünnehir ve Hârizm başta olmak üzere Orta Asya'dan Kübrevîlik, Yesevîlik ve Haydarîlik'ten diğer yandan da Mısır, Suriye, Irak, İran ve özellikle Horasan bölgesi gibi tasavvufî akımların yurdu addedilen coğrafyalardan da Sühreverdîlik, Vefâîlik ve Cavlakîlik (Kalenderîlik) gibi

zümrelerle renklendiği görülecektir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Ö. 1240) başta olmak üzere Sadreddin Konevî (Ö. 1274), Afîfüddin Tilimsânî (Ö. 1291) ve müridleri tarafından temsil edilen Mağrip tasavvufunun etkisiyle şeyh ve dervişlerin buluşma noktası olan Anadolu aynı zamanda Hacı Bektâş-ı Velî (Ö. 1271), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (Ö. 1273) ve Yunus Emre (Ö. 1320) gibi öncü mimarların kurduğu tasavvufî mekteplerin de zemini olmuştur (Ocak, 2011a, s. 202-203; Ocak, 2011b, s. 216-217; Barkan, 2013, s. 47-79; Karamustafa, 2014, s. 67; Ocak, 2016; Şahin, 2020, s. 72-73).

Elbette Anadolu'daki tasavvufî zeminin oluşmasında mezkûr nedenlerin yanı sıra Selçuklu iktidarının çabaları da göz ardı edilmemelidir. Bu hususta özellikle devletine en parlak dönemi yaşatan I. Alâeddin Keykubad'ın ayrı bir yeri vardır. Zira bu dönemde birçok devlet lideri Moğol istilâsının olumsuz etkileriyle mücadele ederken I. Alâeddin Keykubad, Selçuklular'a siyasî, askerî ve idarî anlamda büyük bir inkişâf yaşatmıştır. Ayrıca kurduğu tekke ve zaviyelerle muhtelif bölgelerden birçok şeyh ve dervişin Anadolu'ya gelmesinin yolunu açmıştır. Anadolu'nun yeni misafirleri addedilen bu zümrelere karşı saygı, hürmet, iltifat ve samimiyetten de geri durmamıştır (Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 14-15; Köprülü, 2013, s. 191; Ayrıca bkz: Uyumaz, 2003; Köymen, 2020). Bu durum Moğol istilâsı nedeniyle oldukça zor günler yaşayan Necmeddîn-i Dâye'yi harekete geçirmiştir. Zira birçok şeyh ve derviş gibi Necmeddîn-i Dâye de Selçuklu Anadolu'sunun sahip olduğu hasletlerin cazibesine kapılmış; 1221 yılında ailesi, dervişleri ve arkadaşlarıyla birlikte Hemedan'dan bir akşamüstü yola çıkmıştır. Maiyetiyle birlikte Erbil, Musul ve Diyarbakır güzergâhını takip ederek yaklaşık altı ay süren meşakkatli bir yolculuktan sonra nihâyet Anadolu'ya ulaşmıştır (Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 17; Baltacı, 2011a, s. 63; Akkuş, 2013, s. 460-461). Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu'daki hayatına geçmeden önce kısaca onu tanımak ve onu bu coğrafyaya yönelten nedenlere temas etmek konu bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Yolculuklarla Yoğrulan Bir Hayat: Necmeddîn-i Dâye

1177 yılında İran'ın Rey şehrinde dünyaya gelen Kübrevî dervişinin doğduğu yere nisbetle Necmeddîn-i Râzî olarak da tanındığı ifade edilmektedir. Her ne kadar mahlası "Necm" veya "Necm-i Râzî" şeklinde zikredilse de daha çok Necmeddîn-i Dâye lâkabıyla meşhur olmasında tasavvufî bir yorumun etkili olduğunu söylemek mümkündür (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 8; Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 15; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 15). Necmeddîn-i Dâye'nin hayatı, eserleri ve görüşlerine dair müstakil bir çalışma kaleme alan Halil Baltacı'nın da naklettiği gibi, Farsça "sütanne, dadı veya bakıcı" gibi manalara gelen Dâye tabiri aynı zamanda ruhların terbiyesi bağlamında da kullanılmaktadır (Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 12; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 15; Baltacı, 2010, s. 164; Baltacı, 2011a, s. 37-39; Baltacı, 2011b, s. 195-196). Elbette bu kullanımın yaygınlık kazanmasında bizzat Necmeddîn-i Dâye önemli bir rol oynamıştır. Zira *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserinde ruhu bir bebeğe benzeten müellif, bu bebeğin nasıl beslenmesi gerektiğine dikkat çekerken "sütanneye" de işaret etmektedir. Müellife göre, nasıl ki bir bebek hayatta kalmak için ya annesinin ya da sütannesinin (dâye) sütüne muhtaç ise ruhlar da tarikat ve hakikat sütüne aynı şekilde ihtiyaç

duymaktadır. Ruhların bu ihtiyacını ya nübüvvet annesi ya da velâyet dâyesi karşılamaktadır. Necmeddîn-i Dâye'nin nübüvvet annesinden kastettiği hiç kuşkusuz peygamberdir. Velâyet dâyesi ise peygamber makamını temsil eden şeyhlerdir. Şayet ruhlar bu iki kaynaktan beslenirlerse sağlıklı bir gelişim gösterebilirler, aksi halde helâk olmaları kaçınılmaz olacaktır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 180-182; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 156-157).

Hayatı yolculuklarla yoğrulan Necmeddîn-i Dâye'nin gelişiminde ve tasavvufa intisâbında velâyet dâyesi addedilen birçok şeyh ve âlim etkili olmuştur. İlim tahsiline devam etmek ve tasavvuftaki seyr ü sülûkünü tamamlamak için Rey'den ayrılan Necmeddîn-i Dâye, Ortaçağ İslâm dünyasının önemli merkezlerini dolaşmış ve buralarda faaliyet gösteren birçok şahsiyetle tanışma fırsatı elde etmiştir. Gerek yapmış olduğu yolculuklar gerekse tanışmış olduğu şahsiyetler sayesinde oldukça iyi bir eğitim alan Necmeddîn-i Dâye'nin dönemin aklî ve naklî bilimleri konusunda önemli bir mevki kazandığı bilinmektedir (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 16; Necmuddîn-i Dâye, 2013, s. 19-20; Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 12-13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 15; Örs, 2002, s. 22; Baltacı, s. 2011a, s. 40-41).

1202 yılında Rey'den ayrılarak önce Şam'a akabinde Mısır'a yolculuk yapan Necmeddîn-i Dâye, bir yıl sonra Hicaz bölgesinde bulunup Hac vazifesini de yerine getirerek Bağdat'a ulaşmıştır. Bağdat'ta bulunduğu sırada Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (Ö. 1234)'nin sohbet meclisinde bulunmuş ve tasavvuf yolunda ilerlemiştir. Necmeddîn-i Dâye, benimsemiş olduğu bu yolda Sühreverdî'nin ne denli önem arz ettiğini sohbet hırkasını onun eliyle giydiğini özellikle vurgulayarak ifade etmiştir (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 16; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 16; Gökbulut, 2010, s. 150-151; Baltacı; 2011a, s. 41-42; Baltacı, 2011b, s. 196).

Necmeddîn-i Dâye, 1204 yılında Bağdat'tan ayrılarak Hârizm'e doğru yola koyulmuştur. Bu yolculuğun gerçekleşmesinde Sühreverdî'nin doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Necmeddîn-i Dâye, seyr ü sülûkünü tamamlamak ve irşad faaliyetlerine katılma arzusunda olduğundan dolayı şeyhi onu Hârizm'e yönlendirmiştir. Burada Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ (Ö. 1221)'ya intisâb eden Necmeddîn-i Dâye'nin irşad ve eğitimi için Mecdüddin el-Bağdâdî (Ö. 1219) görevlendirilmiştir. Kübreviyye tarikatının ünlü halifelerinden olan Mecdüddin el-Bağdâdî, onu muhtelif imtihanlara tabi tuttuktan sonra müridliğe kabul etmiştir. Yaklaşık 5 yıl Bağdâdî'nin hizmetinde kalan ve ondan velâyet hırkası alan (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 8-9; Gökbulut, 2010, s. 151; Dayı, 2021, s. 153) Necmeddîn-i Dâye, Nişabur'da bir hankâha yerleşerek arzuladığı irşad faaliyetlerine başlamıştır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 16-17; Necmuddîn-i Dâye, 2013, s. 20-21; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 16; Örs, 2002, s. 22; Baltacı, 2011a, s. 42-44).

Necmeddîn-i Dâye'nin irşad faaliyetleri Hârizm'de siyasî ve dinî otoriteler arasında meydana gelen bazı çatışmalar (Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 16-17; Ayrıca bkz: Sipehsâlâr, 2011, s. 24-28; Eflâkî, 2012, s. 67-76; Vilâyet-Nâme, 2016, s. 38-39; Yılmaz, 2021, s. 41) neticesinde sekteye uğramıştır. Rivayetlere göre felsefeciler ve Mu'tezile mezhebine mensup olanlara karşı oldukça müsâmahakâr davranan Sultan Alâeddin Muhammed (1200-1220), Kübrevî şeyh ve dervişlerine karşı

menfî bir tutum sergilemiştir (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 10) Hatta bu menfî tutumun Mecdüddin el-Bağdâdî'nin öldürülmesine bile yol açtığı ifade edilmektedir (Abdurrahman Câmî, 2011, s. 570). Bununla birlikte yaşanan mezhep kavgaları ve Sultan Alâeddin Muhammed'in hilâfet merkezi olan Bağdat'a ordu göndermesi gibi olaylar Necmeddîn-i Dâye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Hârizm'den ayrılmaya karar veren Necmeddîn-i Dâye'yi harekete geçiren bir diğer gelişme ise yaklaşmakta olan Moğol istilâsı olmuştur (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 16-17; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 17; Baltacı; 2011a, s. 44-45; Baltacı, 2011b, s. 196-197). Zira Orta Asya'nın kendine has iklim ve sert tabiat şartları içinde yaşayan Moğollar (Cüveynî, 2013, s. 82-83) cihan hâkimiyeti mefkûresiyle hareket eden Cengiz Han (1206-1227) liderliğinde birleşerek (Haykıran, 2016, s. 13-14; Özgüdenli, 2020, s. 222-245; May, 2021, s. 51-78) büyük bir harekât başlatmışlardır. Suya atılan bir taşın meydana getirdiği daireler gibi genişleyerek muhtelif coğrafyaları etkisi altına alan bu harekât, kısa sürede Ortaçağ İslâm dünyasının önemli devletlerinden biri olan Hârizmşahlar'ın sınırına da dayanmıştır (Geniş bilgi için bkz: İbnü'l-Esîr, 1987, s. 320; Cüveynî, 2013, s. 119-177; Cûzcânî, 2016, s. 49-53; Kazvinî, 2018, s. 395).

Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu Hikâyesi

Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'nin telkinleriyle seyr ü sülûkünü tamamlamak ve irşad faaliyetlerine katılmak için bir süre Hârizm'de yaşam süren Necmeddîn-i Dâye, mezkûr nedenlerden dolayı burayı terk etmiştir. Moğol istilâsının arifesinde Hârizm'den ayrılarak doğup büyüdüğü Rey'e geri dönen Necmeddîn-i Dâye'nin bu şehirdeki faaliyetleri de uzun sürmemiştir. Zira 1220 yılında Rey de Moğollar tarafından istilâ edilmiş ve burada büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Yaşanan yıkımı bizzat tecrübe ederek nakleden Necmeddîn-i Dâye, abartılı bir üslupla Moğollar'ın Rey'de meydana getirdiği fitne, fesat, katliam ve esaretin hiçbir şehirde ve hiçbir tarih kitabında yazılmadığını ifade etmektedir. Bununla birlikte bazı âyet ve hadislerden iktibasla Müslümanlar'ın neden bu tür belalara duçar olduğunu da kendi zaviyesinden açıklamaktadır. "Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir! (İbrâhîm, 14:7)" âyetini delil göstererek nimetlere yapılan nankörlük nedeniyle Moğol istilâsına maruz kaldıklarını belirten Necmeddîn-i Dâye, akabinde "Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şımarmış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helâke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz (İsrâ, 17:16)" âyetiyle de istilâ sürecinin nasıl gerçekleştiğini yorumlamaktadır. Sözlerine: "Küçük gözlü, kırmızı yüzlü ve suratları kalın deriden yapılmış kalkanlara benzer Türklerle savaşmayıncaya dek kıyâmet kopmayacaktır" ifadelerinin yer aldığı Hz. Peygamber'in hadisiyle devam eden Necmeddîn-i Dâye, Moğol istilâsını âhir-zaman fitnesi olarak değerlendirmektedir. Her ne kadar hadiste "Türkler" ibaresi yer alsa da bazı araştırmacılar bu kavmin Tatar yahut Moğol olması gerektiği yönünde bir görüş beyan etmektedir. Necmeddîn-i Dâye de hadiste tarif edilen özelliklerin Moğollar'a uyduğunu belirterek bu görüşü savunmaktadır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 50-51; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 47).

Eserlerinde Moğollar için "kâfir Tatar", "lanet olasıcalar", "aşağılık kâfirler" ve "katiller" (Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 47-49; Akkuş, 2013, s. 461) gibi ifadeler kullanan Necmeddîn-i Dâye, istilânın sadece ilahî hikmet gereği meydana gelen bir gelişme olarak açıklamamış, aynı zamanda Müslüman idarecilerin bu "belâyı" nasıl defetmeleri gerektiğini de dile getirmiştir. "Emîr sürüsünün çobanıdır ve onlardan sorumludur" hükmünce bütün Müslümanlar'ın mesuliyetini üstlenen sultanların birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte sultanların gayret ve cesaretle: "Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkın ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğinizedir (Tevbe, 9:41)" âyetini referans alarak Moğollar'a karşı mücadele etmeleri gerektiğini de vurgulamıştır. Aksi takdirde İslâm ve beldelerinde yaşanan sıkıntılı günler bertaraf olmayacaktır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 51-52; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 48).

Yaşanan gelişmelerin seyrine bakıldığında Necmeddîn-i Dâye'nin tavsiye ettiği hususların Müslüman idareciler tarafından yerine getirilmediği görülmektedir. Dolayısıyla Moğol istilâsının olumsuz etkileri gün geçtikçe artmaya devam etmiştir. Bu durum karşısında Necmeddîn-i Dâye 1220 yılında Rey'den ayrılarak Hemedan'a gitmiştir. Hemedan'da yaklaşık bir yıl Moğol katliam ve yıkımlarının bitmesini beklemiştir. Ancak beklenilenin aksine Moğol istilâsı Hemedan'a da ulaşmıştır. Burada aile fertlerinden ve yakın dostlarından bir kısmını kaybeden Necmeddîn-i Dâye yeniden yollara koyulmuş ve böylece Anadolu hikâyesi başlamıştır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 51-52; Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49; Baltacı, 2010, s. 165; Baltacı; 2011a, s. 62; Akkuş, 2011, s. 281-282; Ayrıca bkz: Akkuş, 2020; Ürkmez, 2020).

Necmeddîn-i Dâye'yi Anadolu'ya yönelten muhtelif nedenlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenlerin başında Anadolu'nun Moğol istilâsından dolayı yurtlarından ayrılmak durumunda kalanlar için sakin ve huzurlu bir yer olarak görülmesi gelmektedir. Zira burası henüz istilâ hareketinin olumsuz etkilerinin hissedilmediği müstesna coğrafyalardan biridir. Son derece önem arz eden bu nedenlerin yanı sıra Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad gibi adil, samimi ve "ehl-i sünnet ve'l-cemaât" mezhebine bağlı bir liderin iktidarda bulunması da Necmeddîn-i Dâye'yi teşvik etmiş olmalıdır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 53; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49; Baltacı, 2011a, s. 63). Nitekim bazı müelliflerin de ifade ettiği gibi, Alâeddin Keykubad âlimlere saygı gösterdiği ve ilme değer verdiğinden Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Abdüllatif el-Bağdadî (Ö. 1231), Ahmed b. Mahmud-ı Tûsî el-Kânîî (Ö. 1273'ten sonra), Sultanü'l-Ulemâ unvanıyla bilinen Bahâeddîn Veled gibi devrin ileri gelenleri Anadolu'yu mesken tutmuştur. Bu durum ekonomik refahı oldukça yüksek olan Anadolu'yu kültürel açıdan geliştirdiği gibi yeni dinî ve tasavvufî zümrelerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Necmeddîn Dâye, 2017, s. 16-17;Ürkmez, 2020, s. 15-21).

Bütün bu saikler göz önünde tutulduğunda Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu'ya umut bağlaması oldukça makul görünmektedir. Bu coğrafyaya dair bilgi sahibi bazı ticaret erbâbı ve nazar ehli kimselerin getirdiği olumlu haberler ise onun Anadolu'ya bağladığı umutları perçinlemiştir. Zira gelen haberlere göre, Anadolu'da huzur ve

ehemmiyet sağlanmış ve yapılan gaza ve fetihlerle insanlar rahata kavuşmuştur. Muhtelif şehirlerinde yapılan medreseler, hankâhlar, mescidler, camiler, hastaneler, köprüler ve daha birçok hayır kurumlarıyla da Anadolu adeta cazibe merkezi haline gelmiştir (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 51-52; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49; Geniş bilgi için bkz: Turan, 2013, s. 408; Kara, 2006; Kara, 2018). Birbirinden farklı meşrep ve mekteplere mensup birçok şeyh ve derviş gibi Necmeddîn-i Dâye de Anadolu'nun haiz olduğu bu hasletlerin cezbine kapılmış; 1221 yılında ailesi, dervişleri ve arkadaşlarıyla birlikte bir akşamüstü yola çıkmıştır. Maiyetiyle birlikte Erbil, Musul ve Diyarbakır güzergâhını takip ederek meşakkatli bir yolculuktan sonra nihâyet Anadolu'ya ulaşmıştır (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 53; Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49; Baltacı, 2011a, s. 63).

Anadolu'da yaşadıklarını *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserinde bizlere aktaran Necmeddîn-i Dâye, Malatya'da Sühreverdî ile karşılaştığını büyük bir mutlulukla ifade etmektedir. İkili arasında Anadolu'da vuku bulan karşılaşma Sühreverdî'nin Abbasî Halifesi Nâsır Lidînîllah (1180-1225)'tan aldığı bir elçilik görevi vesilesiyledir. Zira Abbasî Halifesi, 1220 yılında Selçuklu iktidarına gelen Alâeddin Keykubad'ı tebrik etmek ve ona saltanat alâmetlerini teslim etmek için Sühreverdî'yi görevlendirmiştir. Sühreverdî'nin üstlendiği bir diğer görev ise genç sultanı Abbasî Halifesi'nin yeniden organize ettiği fütüvvet teşkilâtına davet etmektir. Mezkûr görevleri yerine getirmek için Bağdat'tan Konya'ya gelen Sühreverdî, burada Bahâeddin Veled ile de görüşmüştür (İbn Bibi, 2014, s. 253-257; Yılmaz, 2010, s. 40-42; Baltacı, 2011a, s. 63-64). Dönüş yolunda Malatya'da ise Sühreverdî ile bahsettiği karşılaşma gerçekleşmiştir. Kendisine tasavvuf yolunda öncülük eden Sühreverdî'nin hizmetinde bir müddet bulunan Necmeddîn-i Dâye, onunla Alâeddin Keykubad'a dair yapmış olduğu bir görüşmeden de bahsetmektedir. Bu görüşme esnasında Sühreverdî, Necmeddîn-i Dâye'ye gurbet hayatının zorluklarını anlatmış ve akabinde Alâeddin Keykubad'ı kastederek "sultân-ı din-perver, talihli bu pâdişahın" devletine sığınmasını tavsiye etmiştir (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 54-55; Necmeddîn-i Dâye, 2019, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 50-51). Sühreverdî, bu tavsiyede bulunurken: "Her ne kadar pâdişahlara yaklaşmak doğru değilse de bu genç, dindar, ilimden tam nasîbi olan, tasavvuf mensuplarına da bağlı bulunan bu sultânın himayesine gir; ona ve Anadolu (Rûm) halkına faydalı ol!" telkinlerini de ihmal etmemiştir (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 55; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 51; Okuyan, 1994, s. 44; Turan, 2014, s. 412-413; Baltacı; 2011a, s. 65; Şahin, 2020, s. 64-65).

Bağdat'ta Necmeddîn-i Dâye'ye tasavvuf yolunda öncülük eden ve onu Hârizm'e göndererek Mecdüddin el-Bağdâdî'ye mürid olmasını sağlayan Sühreverdî'nin katkıları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Anadolu'da da Necmeddîn-i Dâye'ye sahip çıkarak, başta Alâeddin Keykubad olmak üzere devrin ileri gelen siyasî ve dinî şahsiyetleri tarafından tanınmasında son derece önemli bir rol üstlenmiştir. Zira Necmeddîn-i Dâye'nin kaleme almış olduğu *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserin müsveddelerini okuyarak; kitabı ve yazarını tanıtan, içeriğini ve üslubunu büyük bir övgüyle anlatan bir takriz yahut tavsiye mektubu yazmıştır (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 11-12; İbn Bibi, 2014, s. 257-258; Ürkmez, 2018, s. 85). Bu mektubun Selçuklu başkentinde Necmeddîn-

i Dâye için nasıl bir ilgi ve iltifat vesilesi olduğunu saray tarihçisi addedilen İbn Bibi kendine has ifadeleriyle dile getirmektedir. Müellife göre Necmeddîn-i Dâye kitabını Alâeddin Keykubad'a takdim ettiğinde her bir harfin karşılığını almış ve büyük bir servete kavuşmuştur. Bununla birlikte Necmeddîn-i Dâye'nin sultan tarafından Abbasî Halifesi'ne elçi olarak gönderildiği de ifade edilmektedir (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 11-12; İbn Bibi, 2014, s. 258).

Necmeddîn-i Dâye, Selçuklu iktidarıyla yakın temas kurarak Anadolu'da tamamladığı eserini Alâeddin Keykubad'a sunduğu halde bu coğrafyaya bağladığı umutlarını bir süre sonra yitirmiştir. Eserinde adalet, insaf, emniyet ve bereketle donanmış belde (Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 53; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49) şeklinde tarif ettiği Anadolu'ya dair düşüncelerinin niçin değiştiğine dair kesin bilgilere rastlanmamasına rağmen bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Her ne kadar İbn Bibi, Necmeddîn-i Dâye'nin Alâeddin Keykubad'a takdim ettiği kitapla birlikte büyük bir servete kavuşup elçi olarak görevlendirildiğini ifade etmiş olsa da bu ilgi ve iltifat zamanla azalmış olmalıdır. Zira Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserinde Anadolu'nun iktidar, toplum ve tasavvufî hayatına dair övgüyle bahsettiği düşüncelerini daha sonra kaleme aldığı *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* adlı eserinde oldukça değiştirmiştir. Necmeddîn-i Dâye'nin düşünce dünyasında nasıl bir değişim olduğunu daha somut örneklerle ifade edebilmek için mezkûr eserlerden kısa pasajlar aktarmak yararlı olacaktır:

> "Allah'a hamd olsun ki bu diyarda Selçukoğullarının devamı olan ve o hânedânın yâdigârı bir pâdişah vardır. Ehl-i İslâm her türlü âsâyiş ve rahatı, emniyet ve huzuru bu hânedân ehlinin kutlu çadırının gölgesinde buldular... Bu âciz şunu anladı ve bildi ki, bir arada olmanın ve ferâgatte bulunmanın sebepleri, din ve ilim severliktir. Kulları Hakk'a dâvet etmek, halvet ehlinin hakkına riâyet, dervişler ve ulu kimselere hizmet, buradan başka bir yerde bu kadar güzel ve hazır değildir. Özellikle bu mübarek hânedân, ben ve benim gibi dua edenlerin sığınağı olmayı, benim ve bütün ehl-i İslâm'ın zimmete müteveccih bütün haklarını gözetmeyi atalarından miras almışlardır. Tereddüt etmeden bu toprağa yüz sürmeyi, bu memleketlerin haremine dokunulmaması, ömrünün uzun olması, düşmanın hile ve kötülüğünden mahfûz ve masûn olması için dua etmeyi, Allah'ın bu devleti koruması, saâdet ve huzuru, yardım ve zaferi göstermesi için dua ile meşgul olmayı kendimize vâcip saydık…" (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 12-13; Necmeddîn-i Dâye, 2013, s. 53-54; Necmeddîn-i Dâye, 2021, s. 49-50).

Mirsâdü'l-İbâd'da Selçuklu iktidarı ve toplum yapısına dair kendi duygu ve düşüncelerini yukarıdaki pasajda yer aldığı gibi oldukça müspet ifadelerle dile getiren Necmeddîn-i Dâye, *Mermûzât-ı Esedî*'de ise hem kanaatini hem de üslubunu şu şekilde değiştirmiştir:

> "Dindar dostlarımdan oluşan bir grupla birlikte 618/1221 yılında Diyarbakır yoluyla Anadolu'ya geldim. Üç yıl boyunca o topraklarda dolaştım durdum. Her şehirde bir süre kaldım... Buralarda din metaından başka her metaın rayiç

olduğunu gördüm. Ehl-i yakîn dışında her hilekâr ve müzevviri bu metaların alıcısı buldum. Şeriat ve tarikat erbabının pazarı kesat mı kesattı... Ama fitneciler, gıybet edenler ve gününü gün edenler kıymete biniyordu. Herkes değersiz, topraktan yapılmış boncukları alıyor, sedef incilere bakan olmuyordu... Bu diyardan iyice soğudum... Yine düşe kalka dostlarımla yola koyuldum... Kader bizi Erzincan'a attı. Ama oraya varınca, Erzincan halkını da öbürleri gibi buldum... Cehaletin karanlığı içindeydiler... Ancak iyice bakınca, benzerini hiçbir yerde görmediğim ve işitmediğim bir padişah gördüm…" (Necmuddîn-i Râzî, 1352, s. 5-8; Riyâhî, 1995, s. 47; Örs, 2002, s. 24; Yaylıov, 2012, s. 51-52).

Mermûzât-ı Esedî'de geçen pasajda da görüldüğü üzere Necmeddîn-i Dâye, yeni bir yaşamın idamesi için gelmiş olduğu Selçuklu Anadolu'sunda Kayseri ve Sivas gibi muhtelif şehirlerde yaklaşık üç yıl kaldıktan sonra 1224 yılında Fahreddîn Behramşah'ın oğlu Alâeddin Dâvudşah (1225-1228)'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gitmiştir. Necmeddîn-i Dâye, "hânedân ehlinin kutlu çadırının gölgesinden" niçin ayrıldığını açık bir dille ifade etmemesine rağmen bazı araştırmacılar bu hususta muhtelif değerlendirmeler yapmıştır. Yapılan değerlendirmelere bakıldığında araştırmacıların genellikle dönemin tarihî kaynaklarının karanlıkta bıraktığı eksik yönleri aydınlatan menâkıbnâmelerde geçen bazı menkıbelerden yararlandığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Abdurrahmân Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns* adlı eserinde Necmeddîn-i Dâye'nin Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ve Sadreddîn Konevî ile karşılaşmasının anlatıldığı (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 10-11) menkıbe ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim karşılaşmanın anlatıldığı bu menkıbeye göre; Necmeddîn-i Dâye, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ve Sadreddîn Konevî'nin bulunduğu bir mecliste akşam namazında onlara imam olmuştur. Necmeddîn-i Dâye, her iki rekâtta da Kâfirûn Sûresi'ni okuyunca Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî, Sadreddîn Konevî'ye: "Öyle görülüyor ki bunlardan birini senin için diğerini benim için okudu" ifadeleriyle latife yapmıştır (Abdurrahman Câmî, 2011, s. 579).

Şeyh ve dervişlerin anlam dünyası etrafında şekillenen edebî ve kutsal metinler addedilen menâkıbnâmeler (Şahin, 2004, s. 122; Ocak, 2010, s. 32-33; Şahin, 2018, s. 88; Yılmaz, 2021, s. 41) üzerinden Orta Anadoludaki tasavvufî zümreleri inceleyen bazı araştırmacılar, mezkûr menkıbeyi tahlil ederken Necmeddîn-i Dâye'nin; Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ve Sadreddîn Konevî'nin şahsında Anadolu'daki irfan ehlini yeterli görmediği şeklinde bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak Abdurrahman Câmî'nin naklettiği bu menkıbeden hareketle böyle bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Zira Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin 1207, Sadreddîn Konevî'nin 1209 yılında doğduğu göz önüne alındığında söz konusu olayın yaşanma ihtimali oldukça zayıftır. Çünkü 1177 yılında doğan Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu'da bulunduğu süre zarfında her iki mutasavvıf da henüz gelişme çağındadır (Ürkmez, 2018, s. 63-64; Ayrıca bkz: Ürkmez, 2020). Ayrıca Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu'daki irfan ehlini yeterli görmediğine dair bir karine de bulunmamaktadır.

Necmeddîn-i Dâye'ye dair bir diğer menkıbe de Evhadüddîn-i Kirmânî (Ö. 1238)'nin menâkıbnâmesinde yer almaktadır (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 11)

Menâkıbnâmenin sekizinci hikâyesine göre, bir arada bulunma ve tanışma arzusunda olmalarına rağmen Necmeddîn-i Dâye ile Evhadüddîn-i Kirmânî uzun bir süre karşılaşamamışlardır. Evhadüddîn-ı Kirmânî, bir seyahatinde Necmeddîn-i Dâye'nin Sivas'ta olduğunu öğrenmiş ve bunu fırsat bilerek onun bulunduğu hankâha uğramıştır. Necmeddîn-i Dâye'nin hamamda olduğu bilgisi kendisine ulaştığında ise onu evinde beklemeye başlamıştır. Bir süre sonra hizmetlilerin, bakır dövme tas ve leğenleri nakışlı çuhandan yapılmış sofra üzerine koyup getirdiğine şahit olmuştur. Hizmetlilerin akabinde Necmeddîn-i Dâye de çok gösterişli bir hâlde içeri girmiştir. Kirmânî, onu karşılamaya çıkmış ve kucaklaşmışlardır. Birbirleriyle el sıkışıp uzun süre murakabeye daldıktan sonra Evhadüddîn-i Kirmânî konuşmaksızın oradan ayrılmıştır. Necmeddîn-i Dâye de yerine geçip oturmuştur. Orada yaşananları izleyenlerden bazıları: "Şeyh ile bu şahıs arasında tuhaf bir macera oldu. Bu murakabe ve gizli konuşmalarda neler konuşuldu? Bu adam kimdi?" minvalinden sorular sormuşlardır. Bu sorular karşısında Necmeddîn-i Dâye, merak edilen şahsın Evhadüddîn-i Kirmânî olduğunu belirtince şaşkınlıkları daha da artmıştır. Zira onlar haklı olarak: "Bunca zamandan beri ikiniz de birbirinize büyük iştiyak duyuyordunuz. Karşılaştınız, bu görüşme ve buluşmada hiç konuşmadınız. Nasıl oldu? diye bir diğer soru yöneltmişlerdir. Necmeddîn-i Dâye ise karşılık olarak: "Biz birbirimizle çok uzun konuştuk. Fakat size malum olmadı ve duymadınız" yanıtını vermiştir (Kirmânî, 2005, s. 142-143).

Evhadüddîn-i Kirmânî menâkıbnâmesinde yer alan menkıbe üzerinde tahlillerde bulunan bazı araştırmacılar, görüşmede vuku bulan suskunluğu Necmeddîn-i Dâye ve Evhadüddîn-i Kirmânî'nin mensup oldukları tasavvufî meşrepler çerçevesinde değerlendirmektedir. Zira onlara göre Necmeddîn-i Dâye, Allah'ın cemal sıfatının tecellilerini varlıkta temaşa etmeyi esas alan "şâhidbâzî" denilen tasavvufî meşrebe sahip bir sûfî olan (Azamat, 1995, s. 518-520) Evhadüddîn-i Kirmânî'nin bazı davranışlarını beğenmemektedir. Bu tavrını da görüşme esnasında suskunluğu yahut hâl diliyle ifade etmiştir (Necmuddîn-i Râzî, 1352, s. mukaddime kısmı 40; Mostafavi, 2016, s. 234). Aynı menkıbeyi Evhadüddîn-i Kirmânî'nin zaviyesinden mercek altına alan bir diğer araştırmacı ise, Necmeddîn-i Dâye'nin oldukça gösterişli bir kişi olarak nitelendirilmesine dikkat çekmektedir. Müellife göre, Necmeddîn-i Dâye'nin hizmetçiler ve büyük bir servete sahip olması özellikle dünya malına tamah etmeyen ve onları kınayan Evhadüddîn-i Kirmânî gibi bazı şahsiyetleri rahatsız etmiş olmalıdır. Ayrıca müellif, iki sûfînin açıkça konuşmak yerine, gizli bir biçimde iletişim kurmalarını da aralarındaki muhtemel bir soğukluk olabileceği şeklinde yorumlamıştır (Ürkmez, 2018, s. 63; Ayrıca bkz: Riyâhî, 1995, s. 73). Ancak farklı meşrep ve mekteplere mensup olsalar bile menâkıbnâmede geçen olay örgüsü tahlil edildiğinde iddia edilen hükme varmak oldukça zor görünmektedir. Zira her ikisinin de bir arada bulunma ve tanışma arzusunda olmaları Necmeddîn-i Dâye'nin Evhadüddîn-i Kirmânî'nin bazı davranışlarını beğenmediği şeklindeki görüşleriyle çelişmektedir. Ayrıca görüşmede vuku bulan suskunluğu yahut hâl dilini menfî bir tavır sergileme olarak değerlendirmek için bir gerekçe de bulunmamaktadır. Bununla birlikte Evhadüddîn-i Kirmânî, menkıbede gösterişli bir kişi olarak resmedilen Necmeddîn-i Dâye'ye karşı bir rahatsızlık hissetmiş olsaydı, bizzat onu karşılamaya çıkmaz yahut

onunla kucaklaşması beklenmezdi. Birbirleriyle el sıkışıp uzun süre murakabeye dalmaları da yine aralarındaki görüşmenin iddia edilenin aksine gayet sıcak ve samimi geçtiğini göstermektedir (Benzer düşünceler için bkz: Akkuş, 2011, s. 282-283).

Görüldüğü üzere yazıldıkları dönemin dinî-tasavvufî hayatına yahut beslendikleri tasavvufî çevrelerin inanç, ibadet, erkân ve hiyerarşik yapısına (Taşğın, 2012, s. 105; Şahin, 2017, s. 13-14;) ışık tutan menâkıbnâmelerden hareketle Necmeddîn-i Dâye'nin mevcut irfanî muhite uyum sağlayamadığını söylemek oldukça güçtür. Ayrıca Necmeddîn-i Dâye'nin Evhadüddîn-i Kirmânî gibi bazı öncü şahsiyetleri beğenmediği yahut aralarında bir soğukluğun yaşandığını iddia edebilecek somut bir delile de rastlanmamaktadır (Farklı görüşler için bkz: Riyâhî, 1995, s. 73-74; Ürkmez, 2018, s. 62). Her ne kadar Necmeddîn-i Dâye *Mermûzât-ı Esedî* adlı eserinde kendine has betimlemeleriyle hak ettiği değeri görmediğinden yakınıp; bazı hilekâr, fitneci, gıybet eden kişilerden şikâyet etmiş olsa da (Necmuddîn-i Râzî, 1352, s. 5-8; Riyâhî, 1995, s. 47; Örs, 2002, s. 24) bu durumu mezkûr şahsiyetlerle ilişkilendirmek mümkün değildir. Aksine Necmeddîn-i Dâye'nin eserleri incelendiğinde; onun âlim ve âriflere ne denli saygı duyduğu ve bunu müridlerine de her fırsatta tavsiye ettiği görülmektedir.

Menâkıbnâmelerden bağımsız olarak Necmeddîn-i Dâye'nin ayrılma nedenini Moğol istilâsıyla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan sosyal huzur yahut sükûnetin bozulmasıyla açıklayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Gerçekten de istilâ hareketinin ilk safhalarında Erzurum, Sivas ve Kayseri gibi muhtelif şehirlerde büyük katliamlar yapılmış (İbn Bibi, s. 493; Uyar, 2020, s. 63-89) ve Selçuklular'ın Anadolu'da tesis ettiği bilim ve düşünce hayatı büyük sekteye uğramıştır (Akkuş, 2013, s. 461). Bu durum aynı zamanda birçok dinî ve tasavvufî şahsiyetin Anadolu'dan ayrılarak Suriye, Mısır, Irak ve uç bölgelere doğru göç etmesine neden olmuştur (Bayram, 2003, s. 146). Ancak göç edenler arasında Necmeddîn-i Dâye'nin de zikredilmesi yanılgıdan ibarettir. Zira Anadolu 1243 yılında Moğol komutanı Baycu Noyan tarafından işgal edilmiş (İbn Bibi, s. 501-502) ve yukarıda zikredilen gelişmeler de bu tarihten sonra yaşanmaya başlanmıştır. Oysa Necmeddîn-i Dâye, Anadolu'nun Moğol istilâsına uğramasından yaklaşık 20 yıl önce bölgeden ayrılmıştır. Dolayısıyla Anadolu'nun Moğol istilâsına uğramasıyla Necmeddîn-i Dâye'nin bölgeden ayrılması arasında bir bağ kurmak da mümkün değildir (Baltacı, 2011a, s. 67).

Peki, büyük umutlarla Anadolu'ya gelen Necmeddîn-i Dâye, neden Selçuklu himayesinden ayrılarak Fahreddîn Behramşah'ın oğlu Alâeddin Dâvudşah'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gitmiştir? Gerek Necmeddîn-i Dâye'nin kendi ifadelerinden gerekse tarihî kaynaklarda yer alan kısıtlı bilgilerden hareketle bu soruya tatmin edici bir cevap bulmak oldukça güçtür. Fakat bazı kaynakların Alâeddin Dâvudşah'ın şiir yazan, ilim ve kültür işleriyle uğraşmayı seven âlim ve sanatkârları himâye eden bir hükümdar olarak zikretmesi (İbn Bibi, 2014, s. 262; Baltacı, 2011a, s. 68; Yaylıov, 2012, s. 43) Necmeddîn-i Dâye'nin niçin Erzincan'ı tercih ettiğine dair bir fikir vermektedir. 1224 yılında Erzincan'a giden Necmeddîn-i Dâye'nin burada kaç yıl kaldığını da kesin olarak ifade etmek zordur. Ancak kaldığı süre zarfında Alâeddin Dâvudşah ile yakın ilişkiler kurduğu görülmektedir. Zira daha önce Selçuklu sultanına takdim ettiği

Mirsâdü'l-İbâd'ı yeniden düzenleyerek *Mermûzât-ı Esedî*'yi meydana getirmiş ve bu eseri de Alâeddin Dâvudşah'a ithaf etmiştir (Baltacı, 2011a, s. 68).

Yaşanan siyasi gelişmelerin seyrine bakıldığında Necmeddîn-i Dâye'nin Erzincan'da üzün süre kalmadığı anlaşılmaktadır. Zira İbn Bibi'nin ifadesine göre, türlü faziletle donanan Alâeddin Dâvudşah muhtelif ilimler öğrenmiştir. Bilhassa nücum ilminde mükemmel bir bilgiye sahiptir. Bununla birlikte tıp, mantık, ilahî ve riyâzî dallarına da oldukça hâkimdir. Ancak bu bilgi birikimine rağmen Alâeddin Dâvudşah, Alâeddin Keykubad'a karşı uyguladığı yanlış siyasetin bedelini topraklarını kaybetmekle ödemiştir (İbn Bibi, 2014, s. 262-263). Siyasî liderler arasında yaşanan bu çatışmalar neticesinde Necmeddîn-i Dâye bir kez daha yola koyulmuş ve muhtelif beldeleri dolaştıktan sonra Bağdat'a ulaşmıştır. Bağdat'a gelmeden önce Ermenistan ve Azerbaycan'da bir süre kaldığını belirten Necmeddîn-i Dâye, fethinden sonra Tiflis'e de uğradığını ifade etmektedir. Daha sonra Irak, İran, Hûzistan ve diğer Arap ve Acem şehirlerini de ziyaret eden (Ateş, 1974, s. 145) Necmeddîn-i Dâye'nin bu yolculuklardan oldukça memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Zira bu şehirlerde dönemin önde gelen şeyhleriyle karşılaşmış ve onlardan ilim tahsil etmiştir. Her birini sülûk ehli, kerâmet sâhibi, zâhid ve âbid, muttakî âlim, muhaddis imâm, Allah'ın velî kulları olarak nitelendirmesini ise memnuniyetinin bir yansıması olarak okumak mümkündür (Baltacı, 2011a, s. 70). Bağdat'ta oldukça velûd bir yaşam süren Necmeddîn-i Dâye'ye dair Muhammed b. Ahmed Nesevî (Ö. 1249-50)'nin bir kaydı bulunmaktadır. Bu kayda göre Necmeddîn-i Dâye, Abbasî halifesi Zâhir Bi-Emrillâh (1225-1226)'ın iktidara gelmesiyle Rükneddîn Attâf adında bir elçiyle birlikte diplomatik bir görüşme için Sultan Celâlüddîn Hârizmşah (1220-1231)'ın yanına Tebriz'e gitmiştir (Nesevî, 1934, s. 107; Baltacı, 2011a, s. 69-70). Ancak Ahmed Nesevî'nin nakletmiş olduğu bu elçilik görevini teyit edebileceğimiz ikinci bir kaynak bulunmamaktadır. Necmeddîn-i Dâye de bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir. Dolayısıyla bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır (Baltacı, 2011a, s. 70). Kaynakların ekseriyetle belirttiği husus ise uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra nihayet Bağdat'a yerleşen Necmeddîn-i Dâye'nin 1256 yılında vefat etmesidir. Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinden iki yıl önce ömrünü tamamlayan Necmeddîn-i Dâye, Şûnûziyye Mezarlığı'nda Bağdatlı sûfîlerden Serî es-Sakatî (Ö. 865) ve ilk devir sûfîliğinin en güçlü temsilcilerinden (Ateş, 1993, s. 119) olan Cüneyd-i Bağdâdî (Ö. 909)'nin yakınına defnedilmiştir (Najm Al-Dīn Rāzī, 1982, s. 14; Baltacı, 2011a, s. 71).

SONUÇ

Kübrevî bir derviş olan Necmeddîn-i Dâye Moğol istilâsıyla birlikte yaşanan göç hareketlerinin devam ettiği ve yeni meşrep ve mekteplerin kurulduğu bir zamanda Anadolu'ya gelmiş ve burada birçok siyasî, dinî ve tasavvufî şahsiyetlerle yakın temas kurmuştur. Daha önce yazımına başladığı *Mirsâdü'l-İbâd* adlı eserini Anadolu'da tamamlamış ve Alâeddin Keykubad'a sunmuştur. Bu eserle birlikte talebelerine yaratılışın başlangıcından nihâyetine, yolun başından sonuna kadar; maksattan, maksûddan, aşktan ve mâşuktan haber verdiğini belirten Necmeddîn-i Dâye, aynı zamanda Selçuklu Anadolu'sunun iktidar, toplum ve tasavvufî yapısına dair bazı

değerlendirmelerde bulunmuştur. Anadolu'da huzur ve ehemmiyetin sağlandığını ve yapılan gaza ve fetihlerle insanların rahata kavuştuğunu ifade eden Necmeddîn-i Dâye, muhtelif coğrafyalarda Moğol istilâsının olumsuz etkileri devam ederken devletine siyasî, askerî ve idarî anlamda büyük bir inkişâf yaşatan Alâeddin Keykubad'ı da övgü dolu sözlerle takdir etmiştir. Anadolu'nun yapılan medreseler, hankâhlar, mescidler, camiler, hastaneler, köprüler ve daha birçok hayır kurumlarıyla adeta cazibe merkezi haline geldiğini belirten Necmeddîn-i Dâye, bir süre sonra buradan ayrılarak Alâeddin Dâvudşah'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gitmiştir. Yaklaşık 3 yıl kaldığı Selçuklu Anadolu'sundan ayrıldıktan sonra *Mermûzât-ı Esedî* adlı eserini kaleme almış ve Alâeddin Dâvudşah'a ithaf etmiştir. Bu eserinde Anadolu'daki iktidar, toplum ve tasavvufî hayata dair övgü dolu düşüncelerini değiştirmiş ve bu coğrafyadan soğuduğunu dile getirmiştir.

Necmeddîn-i Dâye'nin Anadolu'dan neden ayrıldığına dair kesin bir karine bulunmamasına rağmen bu hususta bazı araştırmacılar muhtelif iddialar ileri sürmüştür. Özellikle Abdurrahmân Câmî'nin *Nefahâtü'l-Üns* adlı eseri ve Evhadüddîn-i Kirmânî'nin menâkıbnâmesinde yer alan menkıbelerden hareketle ileri sürülen iddialar bu çalışmada yeniden değerlendirilmiştir. Böylece Necmeddîn-i Dâye'nin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî ve Sadreddîn Konevî'nin şahsında mevcut irfanî muhite uyum sağlayamadığı yahut Evhadüddîn-i Kirmânî gibi bazı öncü şahsiyetlerle anlaşamadığı gibi iddiaların somut bir delile dayanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Necmeddîn-i Dâye'nin ayrılma nedenini Moğol istilâsıyla birlikte Anadolu'da sosyal huzur yahut sükûnetin bozulmasıyla açıklayan araştırmacılar da olmuştur. Ancak Necmeddîn-i Dâye'nin, Anadolu'nun Moğol istilâsına uğramasından yaklaşık 20 yıl önce bölgeden ayrılmasından dolayı bu iddianın da gerçeği yansıtmadığı tespit edilmiştir.

O halde büyük umutlarla Anadolu'ya gelen Necmeddîn-i Dâye "her türlü âsâyiş ve rahatı, emniyet ve huzuru" sağlayan "bu hânedân ehlinin kutlu çadırının gölgesinden" niçin ayrılmıştır? Oldukça önem arz eden bu soruya kesin bir cevap bulunamamıştır. Zira gerek kendi ifadelerinden gerekse tarihî kaynaklarda yer alan kısıtlı bilgilerden hareketle tatmin edici bir sonuca ulaşmak oldukça güçtür. Ancak daha önce Alâeddin Keykubad'a sunmuş olduğu eseri yeniden düzenleyerek Erzincan hâkimi Alâeddin Dâvudşah'a ithaf etmesi; Selçuklu iktidarından almış olduğu maddi ve manevi desteği zamanla kaybetmiş olabilme ihtimalini akla getirmektedir. Alâeddin Dâvudşah'ın şiir yazan, ilim ve kültür işleriyle uğraşmayı seven, âlim ve sanatkârları himâye eden bir hükümdar olması ise Necmeddîn-i Dâye'nin niçin Erzincan'ı tercih ettiğine dair bir fikir vermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

The Mongolian invasion, which destroyed the states and highly developed cities that came before them like a hurricane from Central Asia, affected various geographies. In this painful period in which many changes and transformations were experienced, there was a great wave of migration. Despite the general evaluations that these migration waves became very influential on the Anatolian sufism the fine points of this

influencing process have yet to be explored. The question of which sheikhs and derwishes arrived in Anatolia as a result of the Mongolian invasions has not been fully answered either. Furthermore, another issue waiting for a comprehensive analysis is what kind of power, society and tasawwuf structure that these sheikhs and derwishes encountered. This study sought answers to these questions by focusing on the life and Anatolian adventure of Necmeddin Daye. As a witness of the invasions Daye told his story in his work entitled *Mirsâdü'l-İbâd* that he dedicated and presented the Alaeddin Keykubad I. His literary work was written in a style addressing to his disciples. He begins with the story of creation and depicts the journey of the humanity as "the way". Throughout this journey he tells the purpose and objective of the life, and "the lover" and "the beloved" to his disciples while at the same time making observations about the political, social and religious structure of the Seljukid Anatolia. He praises Alaeddin Keykubad in a euologistic tribute for maintaining an affluent state in administrative, political and military aspects during a period the negative effects of the Mongolian invasions was going on. He mentions that with his holy wars and conquests Keykubad provided peace, security and comfort for his subjects. Daye stresses the fact that with the madrasas, hans, masjids, mosques, hospitals, bridges and other charity institutions built during his reign Anatolia became a center of attraction. Leaving Seljukid Anatolia after three years Daye's story continued in Erzincan where Alaeddin Davudşah reigned. There he wrote *Mermûzât-ı Esedî* and dedicated it to Davudşah. In this work he changed his positive views on the political, social and religious life in Anatolia mentioning that he was disillusioned with the country. Despite the fact that the descriptive accounts in the works of Necmeddin Daye were highly subjective in nature, his books contribute our knowledge of Medieval Anatolia during his lifetime. Therefore, each and every line of what he wrote are distinctively significant although some parts of his story remain in obscurity. This study aims to shed light on the obscure parts of his story by utilizing the menakbnames that are regarded as one of the sources of cultural history besides Daye's own works. The works of other contemporary writers and modern secondary sources were also examined in this study in order to re-evaluate the claims on why Daye left Anatolia. This study concluded that some claims based on the menakıbname of Evhadddin Kirmani and *Nefahâtü'l-Üns* of Abdurrahman Cami did not reflect the reality. Our examination revealed that the theories claiming that Daye was at odds with some leading scholars or he could not adapt to the intellectual milieu characterized in the persons of Mevlana Celaleddin Rumî ve Sadreddin Konevi lack tangible proof. This study also re-evaluated whether Daye's reason of departure was the disruption of the social peace atmosphere which was caused by the Mongolian invasions. This claim was also proven groundless as Daye left the region twenty years before Anatolia was invaded by the Mongols.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Câmî. (2011). *Evliya menkıbeleri (Nefahâtü'l-üns)*. (Lâmiî Çelebi, Terc. ve Şerh.). (S. Uludağ ve M. Kara, Haz.). İstanbul: Pinhan Yay.

Ahmed Eflâkî. (2012). *Ariflerin menkıbeleri*. (T. Yazıcı, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yay.

Ahmed Nesevî. (1934). *Sîretü's-Sultân Celâliddîn Mengübertî (Celâlüttin Harezemşah)*. (N. Â. Yazıksız, Terc.). İstanbul: Maârif Vekâleti.

Akkuş, M. (2011). *İlhanlıların Anadolu'daki dini siyaseti* (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

---. (2013). Moğol istilâsının Selçuklu bilim ve düşünce hayatına etkileri. *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*. (C. 3 Tabii Bilimler, s. 455-478). Konya: Selçuklu Belediyesi Yay.

---. (2020). *Moğollarda din ve siyaset İlhanlı hanlarının dini kişiliği ve uygulamaları*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî. (2013). *Tarih-i cihan güşa*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Ashtor, E. (1976). *A social and economic history of the Near East in the Middle Ages*, Collins, London.

Ateş, S. (1974). *İşârî tefsir okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

---. (1993). Cüneyd-i Bağdâdî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 8, s. 119-121). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ayas, M. R. (2012). *Türkiye'de ilk tarikat zümreleşmeleri din sosyolojisi açısından bir araştırma*. İstanbul: İz Yay.

Azamat, N. (1995). Evhadüddîn-i Kirmânî. *İslâm ansiklopedisi* (C. 11, s. 518-520). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Baltacı, H. (2010). Bir tasavvuf klasiği olarak Mirsâdü'l-ibâd. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 11 (26), 164-177.Erişim adresi: *https://hdl.handle.net/20.500.12432/1998*

---. (2011a). *Necmeddîn Dâye Râzî -Hayatı, eserleri, görüşleri-*. İstanbul: İnsan Yay.

---. (2011b). Necmeddîn Dâye'nin Bahru'l-hakāik adlı tefsirinde ibâdetlere dâir bazı işârî yorumlar. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (20), 193-210. Erişim adresi: *https://app.trdizin.gov.tr/makale/TVRJeU9EWXlNZz09/necmeddin-daye-nin-bahru-l-hakaik-adli-tefsirinde-ibadetlere-dair-bazi-isari-yorumlar*

Barkan, Ö. L. (2013). İstilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeler. *Kolonizatör Türk Dervişleri ve Süleymaniye Camii ve İmareti Muhasebesi (1585-1586)*. (C. Çakır, Haz.). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.

Bayram, M. (2003). *Türkiye Selçukluları üzerine araştırmalar*. Konya: Kömen Yay.

---. (2005). *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve menâkıb-nâmesi*. Konya: Kardelen Yay.

Dayı, Ö. (2021). *İlhanlılar zamanında tasavvuf (İran Moğolları'nda hângâhlar ve sûfiler)*. Ankara: Altınordu Yay.

Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. (N. Lügal, Çev.). (H. Kırlangıç, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Ferîdûn Bin Ahmed-i Sipehsâlâr. (2011). *Mevlânâ ve etrafındakiler (Sipehsâlâr risalesi)*. (T. Yazıcı, Çev.) İstanbul: Pinhan Yay.

Gökbulut, S. (2010). *Necmeddîn-i Kübrâ -Hayatı, eserleri, görüşleri-*. İstanbul: İnsan Yay.

Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus). (1987). *Abû'l-Farac Tarihi*. C. 2. (E. A. W. Budge, Süryanice'den İngilizce'ye Çev.). (Ö. R. Doğrul, Türkçe'ye Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî. (2018). *Târih-i güzide*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Haykıran, R. K. (2016). *Moğollar zamanında Yakın Doğu (İlhanlı hâkimiyeti altında İran, Azerbaycan ve Türkiye'de dini, ilmi, fikri, edebi ve mimari hayat)*. İstanbul: Ötüken Neş.

İbn Bibi. (2014). *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye Selçuknâme*. (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

İbnü'l-Esîr. (1987). *İslâm Tarihi el-Kamil fi't-tarih tercümesi*, C. 12. (A. Ağırakça & A. Özaydın, Çev.). İstanbul: Damar Yay.

Kara, S. (2006). *Selçuklular'ın dini serüveni Türkiye'nin dini yapısının tarihsel arka plânı*. İstanbul: Şema Yay.

---. (2018). *Anadolu Selçuklularında din ve medeniyet*. Ankara: Deneme Yay.

Karamustafa, A. T. (2014). Yesevîlik, Melametîlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu tasavvufunun kökenleri sorunu. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* içinde (s. 61-89). (A. Y. Ocak, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Köprülü, M. F. (2013). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. (O. Köprülü, Haz.). Ankara: Akçağ Yay.

Köymen, M. A. (2020). *Büyük Alâeddîn Keykubad ve zamanı*. (S. Koca ve S. Tarifci, Haz.). İstanbul: Kronik Yay.

Kur'an-ı Kerîm. Tevbe, 9:41; İbrâhîm, 14:7; İsrâ, 17:16. Erişim adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr/

Lapıdus, I. M. (1984). *Muslim Cities in the Later Middle Ages*. New York: Cambridge University Press.

Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli "Vilâyet-Nâme". (2016). (A. Gölpınarlı, Haz.). İstanbul: İnkılâp Yay.

May, T. (2021). *Moğol imparatorluğu*. (Ü. E. Uysal, Çev.). İstanbul: Kronik Yay.

Mostafavi, M. (2016). *Evhadeddin-i Kirmani 13. yüzyılın büyük mutasavvıfı ve Anadolu tasavvufundaki yeri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Najm Al-Dīn Rāzī. (1982). *The path of God's bondsmen from origin to return (Mirsād al-'ibād men al-mabda' ilā'l-ma'ād)*. (H. Algar, Haz.). New York: Caravan Books.

Necmeddîn Dâye. (2017). *Hüküm sahiplerinin izleyecekleri yol Mirsâdü'l-ibâd Mine'l-Mebdei İle'l-Meâd'dan Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'a ve Osmanlı Sultanı II. Murad'a sunulan siyasetnâme*. (Şefaettin Severcan, Haz.). İstanbul: Büyüyen Ay Yay.

Necmeddîn-i Dâye (2019). *Sûfî diliyle siyaset İrşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fî tercemeti Mirsâdü'l-'İbâd*. (Kâsım b. Mahmûd Karahisârî, Osmanlı Türkçesine Çev.). (Ö. Kavak, İnceleme ve Yayına Haz.). İstanbul: Klasik Yay.

Necmeddîn-i Dâye. (2013). *Tasavvuf yolu Mirsâdü'l-ibâd*. (H. Baltacı, Çev.). İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay.

Necmeddîn-i Dâye. (2021). *Mirsâdü'l-ibâd mine'l-mebde' ile'l-meâd (Başlangıçtan nihayete Allah'ın kullarının yolu*. (H. Baltacı, Haz.). İstanbul: Dergâh Yay.

Necmuddîn-i Dâye. (2013). *Sûfilerin seyri Mirsâdu'l-ibâd*. (Hakkı Uygur, Terc.). İstanbul: İlk Harf Yay.

Necmuddîn-i Râzî. (1352). *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî*. (M. Ş. Kedkenî, Neş.). Tahran.

Ninhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî. (2016). *Tabakât-ı Nâsırî Moğol istilasına dair kayıtlar*. (M. Uyar, Çeviri ve Notlar.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ocak, A. Y. (2010). *Kültür tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler (metodolojik bir yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

---. (2011a). Mevlânâ önce kendi zaman ve zeminin insanıdır yahut Mevlânâ'yı doğru anlamak üzerine. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-İncelemeler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

---. (2011b). Türkiye Selçukluları devrinde şehirli tasavvufi düşünce yahut Mevlânâ'yı yetiştiren ortam. *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-İncelemeler*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

---. (2016). *Sarı Saltık popüler İslamın Balkanlar'daki destani öncüsü 13. yüzyıl*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Okuyan, M. (1994). Necmuddin Daye ve tasavvufi tefsiri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

---. (2006). Necmeddîn-i Dâye. *İslâm ansiklopedisi*. (C. 32, s. 496-497). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Örs, D. (2002). Necmuddin-i Râzî: Hayatı ve eserleri. *Nüsha*: *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2 (6), 19-34. Erişim adresi: *http://isamveri.org/pdfdrg/D02424/2002_II_6/2002_II_6_ORSD.pdf*

Özgüdenli, O. G. (2020). *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar (kaynaklar ve araştırmalar)*. İstanbul: Ötüken Neş.

Riyâhî, M. E. (1995). *Osmanlı topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*. (M. Kanar, Çev.). İstanbul: İnsan Yay.

Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

Sümer, F. (2016). *Oğuzlar (Türkmenler) tarihleri-boy teşkilatı-destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Şahin, H. (2004). Menâkıbnâme. *İslâm ansiklopedisi*. (C. 29, s. 112-114). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

---. (2017). Tarih kaynağı olarak evliya menâkıbnâmeleri. *Dervişler ve Sufi Çevreler (Klasik çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler)*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

---. (2018). Alevi-Bektaşi tarihinin yazılı kaynakları: Velâyetnâmeler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 16 (31-32), 87-102. Erişim adresi: *https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/53194/705824*

---. (2020). *Dervişler, fakihler, gaziler erken Osmanlı döneminde dinî zümreler (1300-1400)*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Şeker, M. (2011). *Anadolu'nun Türkleşmesi ve kültürel hayat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. İstanbul.

Taşğın, A. (2012). Hacı Bektaş Veli menakıbnamesinin yeniden okunması: İmkânlar ve sorunlar. *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011 Nevşehir)* içinde (s. 103-121). C. 1. (Â. Öğer, Ed.). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yay.

---. (2020). Dede Garkın'dan Elvan Çelebi'ye Rum diyarında Horasan Göçerleri'nin tertip ve sağlanması. (Z. Işık-T. Gülen, Ed.). Çorum: *Uluslararası Horosan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 7-16).

Taşğın, A. ve Ö. Atay. (2019). Horasan'dan Konya'ya Türkistan-Horasan marifetinin göçü: Fütüvvetin son meydanı olarak Konya. *Geçmişten Günümüze Göçler Konya Kitabı XVII*. İçinde (s. 153-184). (A. Aköz vd, Ed.). Konya: Konya Ticaret Odası.

Togan, Z. V. (2019). *Umumi Türk tarihine giriş en eski devirlerden 16. yüzyıla kadar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Turan, O. (2013). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

---. (2014). *Selçuklular zamanında Türkiye (Siyasî tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye 1071-1318)*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Uyar, M. (2020). *Moğollar ve Türkler tarihsel bağlar*. İstanbul: Ötüken Neş.

Uyumaz, E. (2003). *Sultan I. Alâeddin Keykubad devri Türkiye Selçuklu Devleti siyasî tarihi (1220-1237)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ürkmez, R. K. (2018). Menâkıbnâmelere göre XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolusu'nda tasavvufî zümreler. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.

---. (2020). *Selçuklular zamanında Anadolu'da tasavvufî zümreler (XIII. yüzyıl)*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Yaylımov, G. (2012). Necmeddîn Kübrâ ve Anadolu'da Kübrevîlik. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yılmaz, E. (2015). Tasavvuf'un Anadolu'ya yayılmasında Moğol İstilâsı'nın etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

---. (2021). Moğol istilâsına dair iki farklı aktarım biçimi: Tarihî kaynaklar ve menakıpnameler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 98, 41-64. Erişim adresi: *https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/2908*

Yılmaz, H. K. (2010). Sühreverdî, Şehâbeddin. *İslâm ansiklopedisi*. (C. 38, s. 40-42). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.